

AHISKA A ZINDA ÜNSÜZ DÜ MELER *

Serpil ERSÖZ*

ÖZET

Bir kelimedeki seslerin çe itli sebeplerle dü mesine ses dü mesine denir. Ses dü mesi, hem ünlüler hem de ünsüzlerde görülebilir. Bu çalı mada sadece ünsüz dü mesi üzerinde durulmu tur. Ahıska a zında görülen ünsüz dü meleri, erime, büzülme, yutulma gibi fonetik olaylara ba lı olarak ya da içseste, önseste gibi dü en ünsüzün yeri esas alınarak de il, dü en ünsüzün bizzat kendisi ba lık yapılarak gruplandırılmı ve incelemeler buna göre yapılmı tur. Örnek olarak verilen dü melerin, Ahıska a zı için kalıcı ya da geçici bir dü me olup olmadı ı konusunda ise özellikle bilgi verilmeye çalı ılmı tur.

Anahtar Kelimeler: Ünsüz Dü mesi, Ahıska A zı, Ahıskalılar, A ızlar, Türkiye.

CONSONANT DELETION IN AHISKA DIALECT

ABSTRACT

Omission of the sounds in a word for several reasons is called deletion. Deletion can be observed both in vowels and consonants. In this study, emphasis is put only on consonant deletion. Consonant deletions observed in native Ahıska Turkish dialect were grouped not based on the position of the deleted consonant, such as syncope or aphaeresis, depending on the phonetic phenomena such as fusion, contraction, elision, but the deleted consonant itself is provided as a heading, and the examinations were made in this regard. A special effort was made to provide information as to whether the deletions given as examples are permanent or temporary deletions for the native Ahıska Turkish dialect.

Keywords: Consonant Deletion, Ahıska Dialect, Ahıskas, Dialects, Turkey.

Dü me, genel olarak çe itli fonetik etkiler altında, kelimelerin ön, iç ve soneslerinde bulunan ses veya seslerin dü mesi olayı olarak tanımlanır.¹

Ünsüz dü meleri, imdiye kadar farklı terimlerle adlandırılmı ve çe itli ekillerde i lenmi tir.² Konu, bazı çalı malarda erime, büzülme, derilme, yutulma, kaybolma gibi fonetik olaylara ba lı olarak açıklanmı ;³ bazı çalı malarda, önses, içses ve sones dü meleri ekinde dü en ünsüzün kelime içindeki yerine ba lı olarak incelenmi ;⁴ bazı çalı malarda ise kalıcı, geçici

* Bu makale, 2013 yılında savunulan Türkiye Ahıskalıları A zı adlı doktora tezi için fi ledi imiz malzemeden yola çıkılarak hazırlanmı tur. Bk. Serpil Ersöz, **Türkiye Ahıskalıları A zı**, Ege Üniversitesi Basılmamı Doktora Tezi, zmir 2013.

* Ar . Gör. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa – TÜRK YE, E-posta: serpilerso@yaho.com

¹ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 76.

² Erdo an Boz, “Ünsüz Dü me ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu”, **Türk Dili**, S.600, 2001.

³ Osman Nedim Tuna, **Türk Dili Ders Notları**; Cemil Gülseren, **Malatya li A ızları**, nönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997, s. 114, 121; Güner Gülsevin, **U ak li A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 47, 66; Sadettin Özçelik - Erdo an Boz, **Siverek Merkez A zı**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009, s. 29.

⁴ Efrasiyap Gemalmaz, **Erzurum li A ızları**, I. Cilt, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978, s. 197; Turgut Günay, **Rize li A ızları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s. 92; Turgut Tok, **Denizli li Güneybatı Bölgesi A ızları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli 2002, s. 83; Aylin Koç, “Alıntı

ya da bölgesel özellik taşıyanlar olarak dümenin niteliğine bağlı olarak sınıflandırılmıştır.⁵ Diğer bazı çalışmalarda da konu, dümen ünsüzlerin alfabetik sıraya dizilmesiyle incelenmiştir.⁶

Bu yazıda da konu, dümen ünsüzler alfabetik olarak sıralandıktan sonra incelenmiştir. Böyle yaparak örneklerin bulunabilirliğini kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Dümenin sebepleri ve türleri gibi ayrıntılara ise bu başlıklar altında yer verilmiştir. Türkiye Ahıska a zında tespit edilen ünsüz dümenleri şunlardır:

1. d>Ø

Genellikle kelime içinde ve /nd/ ünsüz grubunda görülür. Ahıska a zında kelime içinde meydana gelen *nd>n* de i mesinde /d/’nin yutulması belirli kelimeler (örneğin *imdi, gündüz*) için karakteristik ve yaygındır.

- *’üzden g ce olmaz **günü**s kesma lazım.* (<gündüz)
- *ne aⁿnad m **ini** ben ne **bl**ım ne diyörsiz, ki ben de oni annadim.* (< imdi)
- ***a umi** bir_at_olsa, bin, ked_oralari gez, buralari da dola .* (<aha imdi)

Aynı hecedeki çift ünsüzlerden biri olan /d/’nin ü örneklerde de dü tü ü tespit edilmiştir:

- ***çimken** d yen e^her var, böüg eer, en sica y r çimkend.* (<çimkent)
- *g ddu c r cur yollarda, **asval** yo _o a idda, da yol , ni yo u , ç l çam r, g ddu .* (<asvalt)

2. f>Ø

Bazı kelimeler (örneğin *yufka>yu a* ve *çift>çid*) için *f>Ø* karakteristik ve yaygın bir ses olayıdır:

- *hamur yourullar falan, bu oturur yuf a açar, **yu a** açar, bizde öyle.* (<yufka)
- *bu **seer** südü getir^riz, azanla, büyüğ azanla.* (<sefer)
- *da dan_ ndim **posoun** da da larınnan a a í iniyırım* (<Posof’un)
- *valla iki **çid** çorabi bile ya tıyamırım.* (<çift)

3. >Ø

Derlenen metinlerde sıkça görülen bir ses olayıdır. Bu de i menin aslında Ahıska a zının daha eski varyantlarında olmadığı, diğer Türkiye Türkçesi a ızlarının etkisiyle ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. A a ızdaki örneklerde hece sonlarında bulunan / / sesinin dümesinden sonra geride kalan ünlü, diğer Türkiye Türkçesi a ızlarının pekço unda olduğu gibi, genellikle uzar:

- *artı onü **örenemedim**.* (<ö renemedim)
- *uziler, mallar ba rı iy **börü** iy diy r, öylece bira du diir.* (<bö rüüyor)

Fakat uzamada ı örnekler de vardır:

Kelimelerde Sonses Dümesi” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/4 Fall, 2010, s.1339-1363.

⁵ Nadir İhan, “Türk Dilinde Ünsüz Dümesi, Nedenleri ve Türleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Volume 1, No:2, 2009, s. 43-55.

⁶ Zeynep Korkmaz, *Nev ehir li A ızları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 106; S. Münür Erten, *Diyarbakır A zı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 24; Ahmet Gün en, *Kır ehir ve Yöresi A ızları*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 1994, s. 179; Ahmet Bican Ercilasun, *Kars li A ızları –Ses Bilgisi-*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 133.

- *y nı bölö örödm^ren_olu^r mi, ne diye buraya geldın de öredmennu o uyorsun yanı, tipin musaid d il...* (<ö retmen)

g> >Ø

ki ünlü arasındaki / / sesinin dü mesi, genellikle ikiz ünlülerin ortaya çıkmasına sebep olmu tur. A a ıdaki örneklerde aslında /g/ olan ünsüz g> de i mesine u radıktan sonra dü mü tür:

- *deirmende un_ derdı .* (<de irmen)
- *bu görmü bäänmi .* (<be enmi)
- *düünüm_olmadı, bän a dım.* (<dü ünüm)
- *dedi teyze sen bennen sa lamsın dedi vallaha dedi, senn_için cieriⁿ mierin benden sa lam.* (<ci erin mi erin)
- *eer ki serbes olursa g derses, g din_oraları gezin görün.* (<e er)
- *babayüid, pelivan bi eler.* (<babayi it)

k>g> >Ø

A a ıdaki örneklerde ise aslında /k/ olan ünsüz k>g> de i mesine u radıktan sonra dü mü tür:

- *yanı bir, avcı, bir keklü falan oalar da, siner ya hayvan.* (<keklü i)
- *a ırda bir köpeimiz vardı* (<köpe imiz)

4. >Ø

Derledi imiz metinlerde tıpkı >Ø gibi sıkça tesadüf edilen bir ses olayıdır. Bu de i menin de, yine >Ø'da oldu u gibi, Ahıska a zının daha eski varyantlarında bulunmadı 1, Türkçenin di er a ızlarının etkisiyle sonradan geli ti i dü ünülmektedir. Hece sonlarındaki / / dü tükten sonra geride kalan ünlünün uzadı 1 görülür. Bu tip ünlü uzamasında da Türkçenin di er a ızlarının etkisi hissedilmektedir.

- *da lanın s ducusu, s ducú derler bizde* (<o lanın sa ducusu, sa ducu 'sa dıcı')
- *duymasınnar diye zını dedem apatıyomu gi sesin çı masın.* (<a zını)
- *yaⁿ d ruları onu ma lazım.* (<do ruları)
- *lamazdan söyle.* (<a lamazdan 'a lamadan)

Ünlünün uzamadı 1 örnekler de vardır fakat bunlar sayıca azdır:

- *ad_aldı, soy_aldı daa dorusú.* (<do rusu)
- *ben tuladan yabmı idim* (<tu ladan)

> >Ø

ki ünlü arasındaki / / sesinin dü mesi genellikle ikiz ünlülerin ortaya çıkmasına sebep olmu tur. A a ıdaki örneklerde aslında / / olan ünsüzün > de i mesine u radıktan sonra dü tü ü görülecektir:

- *amur yourmu lar tandırde eⁿâ yabmay_içün.* (<yo urmu lar)
- *tavada az yanan p^rüriyos.* (<ya inan 'ya la')
- *bi pak t kaadına da senet yabdı .* (<ka idına)
- *di ler çı anda hedig büjürüller daidurlar.* (<da iturlar)
- *a doal bi , ço iyi.* (<do al)

- *ulan_oul bunun boyası çı miyir mi burya? (<o ul)*
- *tabí vunnar_eb burdan çou da çekildi ddi kimse de almadi. (<ço u)*

> > >Ø

A a ıdaki örneklerde aslında / / olan ünsüz >> de i mesine u radıktan sonra dü mü tür:

- *bizde be ig gider, ilg çocua. (<çocu a)*
- *barda veririz ya, bardaân_içine para oyar (<barda m)*
- *onnar çı dı dan sora babami çı ariyeler gi hiç ond nun kenar'na bile deymemi. (<kunda mın)*
- *bení d onuⁿ ucaana vermi ler. (<kuca ma)*

> > >Ø

A a ıdaki örneklerde ise aslında / / olan ünsüz > eklinde ayrı tıktan sonra dü mü tür. Bu ekildeki u örneklerin Ahıska a zındaki kullanımı yaygındır:

- *soungü va ıdlarda bizim kö'dâ, ço ura g ddi. (<so unkü 'sonraki, sonuncu')*
- *ehim ayın'n eysinde soundaydı i de nayabır_ayında. (<sonundaydı)*
- *puar ba i podor , gel baraba otura a beni al m seni, bu sevdadan urtula . (<pınar)*
- *öleydi dutmi^y rdi ne douz_isannar var, ereveddin ba . (<domuz)*

Eski Türkçenin *boda* “boya” kelimesinde > 'nin korundu u görülür:

- *gözel ne? boya ' çalınmasın. (<boya)*

5. h>Ø

Sık rastlanan ses olaylarından biridir. Kelime ba ındaki /h/ sesinin dü mesi, Ahıska a zında yaygındır. A a ıdaki örnekler incelendi inde, h->Ø-‘ın genellikle ünsüzle biten kelimelerden sonra h- ile ba layan kelimeler geldi inde ortaya çıktı ı dü ünülebilir. Ahıska a zı için karakteristik bir özelliktir.

- *sen_e urbete giddin mi (<hiç)*
- *bunnara isgen_a ı vermi burda. (<hakkı)*
- *babam ki urus_ökümetinen n re g tsa sar'lımi . (<hükümetiyle)*
- *artvin'nân sivashıları hele onu dur_ele, sözleri heb dei ikdü, edetleri de ba adu'. (<hele)*
- *a amına aç^t rsın_amamda çimi rsın (<hamamda)*
- *bir_afda o ula gidmeduğ üçümüz de, yiniden aldılar. (<hafta)*
- *ben_eç ayadda irmiy rim yumurta. (<hiç, hayatta)*
- *bizim_emen_emen odduz_oliy r. (<hemen hemen)*

Yukarıdaki örneklerin aksine, a a ıdaki kelimelerdeki h- sesi Ahıska a zında karakteristik olarak korunur:⁷

- *mu lanmi , azann_alti hislendi. (<islendi)*
- *hâp his_öldu buní in^di nesíl geçirecem, ney'nen silecem. (<is)*

⁷ Aslı h- sesi hakkında bk. Gürer Gülsevin, *Ya ayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi A ızları*, Özel Kitaplar, stanbul 2010, s. 177.

- *alma a acı da varidi, ü dib_alma a acidi, iki dib_ärü idi, dörd dib hayvaydi, inciridi, tutidi, cävizidi, her bi e a a dan_ehdım (<ayvaydı)*
- *isdambol ava lar , dolü gelür har lari, tiseli üle benzer, yarımⁿ yana lar . (<arkları)*

ki ünlü arasındaki /h/ sesi genellikle dü er:

- *abu eerin_içi at r y r ba i varidi, dedemgilin. (< ehir)*
- *ben, gürcisdana b nefer adama a ıd_aldım, möörlü i li, izin, izin_aldım. (<mühürlü)*
- *kimisini öldürdiler, kimisini ya diler, kimisini ırdiler, allaüm ne gün v rdile^r. (<allahım)*
- *ordan kimya müendisi kendi de çocu . (<mühendisi)*
- *aseddâ da^ha ba a ses çı ıyır, dedım valla ben n ydım, tezeden ses yine mi imtaanına ged m, güzâl onu am. (<imtihanına)*

Kelime ve hece sonlarında yer alan /h/ sesi dü tükten sonra geride kalan ünlü genellikle uzamaz:

- *babayiid, pelivan bi eler. (<pehlivan)*
- *beni alla gelınlı â ula dırsın (<Allah)*
- *remetluh annemgille^r söyledi^rle (<rahmetlik)*
- *her den m rum oyy le^rmı yanı türhleri. (<mahrum)*

6. k>Ø

A a ıdaki örnekte görülen bu dü menin, kelime vurgusuyla ilgili oldu u dü ünülmektedir:

- *deme onun obali çubu úbe a eydeydi ö ünde Duri^v rdi (<demek)*

7. >Ø

A a ıdaki çok ve bak sözlerinde / / sesinin vurgu ve tonlama sebebiyle dü tü ü görülür. Bu kelimelerin vurgulu kullanımları Ahıska a zında yaygındır:

- *benım anımın babasi, o ço diktatör_adamidi. (<çok)*
- *bizimk^ler ço o ra di (<çok)*
- *ba benım babam a natmi düür (<bak)*
- *d dim gi ba, sen d dim ço^vala t lay^l doldurajan sırtıma v recan (<bak)*

8. l>Ø

Kelime ve hece sonlarında görülen l>Ø, yalnızca u örnekler için yaygın bir ses olayıdır.

- *nası bilmiy n_öla! (<nasıl)*
- *içinâ de mezemesın^l oyy n (<malzemesini)*

Yukarıdakiler dı ında kalan örnekler için kelime ve hece sonlarında rastlanan di er l>Ø örneklerinden birkaçı unlardır:

- *adlın'n arasınnân bi araba opdu g di, yan^l, uçâ uça eldi. (<geldi)*
- *da ım nt^v rmediler ki bu türkiye^ve esınner. (<gelsinler)*
- *didimdeydi orya geddim_ora köylü dur, be a açu lu güze. (<güzel)*

Hece ba larındaki // sesinin de a a ıdaki örneklerde dü tü ü görülür:

- *ayvannarın pisiini addı ın_ebile yı du un y r neredür? (<pisli ini)*
- *tekeregli var ya, / he öküz_arabasi, sen bilmessin_onnarı. (<tekerlekli)*

Aynı hece içerisindeki çift ünsüzlerden birini oluşturan /l/ sesi de düzebilir. /l/ sesinin dümesi, *kalk-* sözünde artık kesinlikle mi tir. Bu kelime, Ahıska a zında karakteristik ve yaygın olarak *kak-* ekinde söylenmektedir.

- *ben dâ asdalı dan a amiy rim gi ben geri ged m düzeldür m.* (<kalkamıyorum)
- *bunnar a ir gidiller a riya.* (<kalkıyor)
- *atmı b senedir apı om iyi .* (<altmı)
- *üç-üs gilam tır_araba sürdürd'ler, arda, çamurda, asvadda, arayolda* (<asvaltta)

9. n>Ø

n>Ø a a ıdaki kelimeler için yaygın ve karakteristiktir.

- *eer gidd k, zati g ddi; g dmedisek, öldüreca isa zati biz_öleceis.* (<zaten)
- *babam zate esgere tmi di, bıs ü arda idu .* (<zaten)
- *hama o günden onu aca , bene hic gelinli yabmiyaca .* (<hemen)
- *iki gece eyde almi lar, arda almi lar, iki gece, onnan sora atatürk burya v rmi .* (<sonra)

Ben ve *sen* zamirlerindeki *n>Ø*, vurgu ve tonlamadan kaynaklanmaktadır. Ahıska a zında yaygın olarak görülebilmektedir:

- *gözümⁱnen görmes m, sen sen zaniyürsin i sä ay ura sövliy rsın.* (<sen)
- *ızımcın usura ba ma, be ön_üçün, ço _insan geliy r, sorry r* (<ben)
- *getürdüm_ e i dâ bira dum, be boyn^{na} sarıldım, eg, eg benımdır ben verm... diy rim.* (<ben)

10. r>Ø

Kurtar-, *götür-*, *gerçekten* ve *beraber* anlamındaki sözlerde, di erlerine oranla daha sık rastlanan bir ses olayıdır:

- *ya an utaramassın_ondan.* (<kurtaramazsın)
- *ı d etesi günü ba dıh, geldile.* (<ertesi)
- *g ç gden de ben tırabzonda ya ıyamazdım.* (<gerçekten)
- *hâ t'rene arabâynen götüdüler, büs kö^y kö^y kö^y kö^y yı dile, t'rene ötüdüler.* (<götürdüler)
- *bir avuc bozu para v mi .* (<vermi)
- *bir tene atınân baraba, aynı burd , çingene nesi ylerden geçer_a ki çadırlara geçer_aynı vez^yat, boyna düzüldü geldi .* (<beraber)
- *n den_a luan geldi bu sö^s!* (<nereden)

Aynı hece içerisindeki çift ünsüzlerden biri olan /r/ sesinin de Ahıska a zında genellikle dü tü ü görülür. /r/ nin dümesi, *oturt-* ve *getirt-* sözlerinde artık kesinlikle mi tir. Bu kelimeler, Ahıska a zında karakteristik ve yaygın olarak *otut-* ve *getit-* ekinde söylenmektedir.

- *bundan da ildir_onnan da uza , g ldi de heng va ona bizi otuturdler o va ona* (<oturturdular)
- *bolisinin gedib bunnari gätütturdum_o lan_i e edmiydi, ızı ätütürdüm.* (<getirtirdim)
- *r medli _atatürk, zaden burda yirmⁱ ü de cumhuriyed urulmu , yirmi ü de de bura aza olmⁱ, bu ele gid.* (<Ele kirt)

- **öt_öt** cami de ört. (<ört)
- ır **dödde** bizi sürgün_ ddiler, sürgün_edmi ler ben_onda çocu umi im. (<dörtte)
- bu ır y ddı ı sağ ızden biyanı ekın ähme^ye ba land^dler bires ... (<kırk)
- h , pireshevliydlr, kürdidler_onnar da ama **küdce** bilmiyerd^dler. (<Kürtçe)

11. >Ø

Derledi imiz metinlerde yalnızca bir örne ine rastlanmı tr. Vurgudan kaynaklandı ı dü ünlülmektedir.

- ula y aldiraydız ben, o d medim gi aldurmayın. (<ho)

12. t>Ø

A a ıdaki örneklerde de görülece i gibi, /t/ sesi aynı hece içerisindeki ikiz ünsüzlerden birini olu turuyor ise genellikle dü er. Daha çok kelime içinde ve hece sonlarında rastlanır:

- **çifciyim**. (<çiftçiyim)
- ulan demi ler, **omünüs**_olana adar gelın el_ele v relim, türkiye^ye gidelim. (<komünist)
- esgilerden gâlinler sabah namazını, a ardi, ynatasına aynanasına **abdas** suyi verürdi (<abdest)
- sen_ıç **balinsaya** dmesen bu hamama dsan, hamamda daa ey eylenirsın. (<balintsâ 'hastane')
- gene a rebed r om idür **doslardur** yı ulullar, in al yapallar. (<dostlardır)
- ona **rasgeli^yo**, ona diyo, lâ nere ötürüyo bu oduni? (<rastgeliyor)
- diy ru gı bis **turis** ge^ddu aha ba , turisd pasbortumuz var **turis** geldu . (<turist)
- çocô lar^ımuz da i de **serbes** ya amaya ba ladiler. (<serbest)
- d rdler ki, y durum bundan bundan_ **ibarâ**, ne diyösiin? (<ibaret)

13. v>Ø

Kelime ba ında görülen v->Ø-, vakit sözünde karakteristik ve yaygın bir hal almı tr:

- na a **tı** ki d dim g dâr a ıı ada y rle ürüm, iki defe idicem_esgerlu a (<ne vakti 'ne zaman')
- g⁻ddu c r cur yollarda, asval yo _o a **ıdda**, da yol , ni yo u , ç l çam r, g ddu . (<o vakitte)
- a **ıd** d dim yüzba ım n re? (<o vakit)

Kelime içindeki örnekleri çöktür. /v/ ünsüzünün erimesi, kendinden önce gelen ünlünün genellikle uzamasına sebep olmu tur.

- kimisi bo yapıyır **sâmiy r** içini. (<sevmiyor)
- çocô lara diyor o ulda ba ırıyo, alla^hdan eger_ııde^yin, **töbe** esd fülle. (<tövbe)
- haram y miyecan, namusaan tem^z_olaca sın, **döletin** politi asını topluma nadacan (<devletin)
- indi s **mesin** de bânı ço severdi (<sevmesin)

ki ünlü arasında kalan /v/ ünsüzünün dü mesi ikiz ünlülerin ortaya çıkmasına sebep olur:

- elin bile in **uetinen**_anca _i te bu evläri yapabıldı (<kuvvetiyle)
- sora **ba** mi ler **çualların**_altında, yarımcan (<çuvalların)

- *oardlâr birbirlerini* (<kovardular)
- *onú sora om be e çâüirdiler_i de* (<çevirdiler)
- *sis bilemessis d di, sizler gaurlarsıs, gürcisis dedi.* (<gavurlarsınız)
- *üzüldün mi daamlı a rır.* (<devamlı)
- *tou un yürei dü er* (<tavu un)

b>v>Ø

A a ıdaki örneklerde ise aslında /b/ olan ünsüzün, b>v de i mesine u radıktan sonra dü tü ü görülür:

- *zaten bi de baam r bacısı orda almi .* (<babamın)
- *bahçamız birâ uza idi öür bahça.* (<öbür)
- *ona seeb geldım da ben.* (<ona sebep 'o yüzden')

g>v>Ø

A a ıda ise aslında /g/ olan ünsüzün g>v de i mesine u radıktan sonra dü tü ü görülür:

- *patosa arman döiyırdı burda.* (<döviyorduk)
- *n rde bir döü _olsaydi, böyüg süleman_a a dı'â böyü _amcam marıdı.* (<döviü 'sava')

14. y>Ø

Kelime ba ındaki y->Ø a a ıdaki kelimeler için yaygındır:

- *benım yüre imda aralu yo , heb bayazdu benim üre im a dur.* (<yüre im)
- *ordân dâ bir_iki il ya adım çı dım g dtim.* (<yıl)
- *ben_ottuz be sene beni se diler, belediye ba annu i, igirmı b bin nüfus.* (<yirmi)
- *d mi ler ki, gelın erbetzi için, üzü üzı ta ın ıza* (<yüzü ünüzü)
- *onda bindu _o alhos kö'lerin_arabalar'na, arabalar da le ba ... araba gi üsg _araba.* (<yüksek)

A a ıdaki kelimelerde bir sayı grubu içinde yer alan yüz (100) sözündeki /y/, ulamanın etkisiyle genellikle yutulur. Bu di er örnekler gibi kalıcı de il, fonetik artlara ba lı geçici bir dü medir.

- *ç üs segsen tene tüfek, rus tüfei, getrıb ars valısma teslim_ diiller.* (<üç yüz)
- *bin do uz_üz otuz iki yılını otuz üçe b liyan om bir on_ikinci aylarda bunnar bu ars taravınnan g çmi ler hüdüti.* (<dokuz yüz)
- *do uz_üz yigirmi altı do umiyim.* (<dokuz yüz)
- *o bin säggiz_üz yi irmi b de ki a ıs a g ddi, o zaman d d'ler_e ki, isdanbulu" kilidi g ddi.* (<sekiz yüz)

Yukarıdakilerin aksine, a a ıdaki kelimelerdeki y-'nin, karakteristik olarak korundu u tespit edilmiştir. Tarihî metinlerde rastlanan *yiñgä* ve *yince*⁸ ile günümüz Kazak Türkçesindeki *ji i ke*⁹ ekilerine bakarak, *yince* (ince) sözündeki y- sesinin aslı oldu u dü ünülebilir; *yaldat*-kelimesindeki y-'nin de yine tarihî metinlerdeki *yalkan-* (*aldan-*), *yalda-* (*aldat-*)¹⁰ ekilerine

⁸ Ahmet Cafero lu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlü ü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1968, s. 297; Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlü ü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 323.

⁹ *Kar ıla tırmalı Türk Lehçeleri Sözlü ü I*, Kültür Bakanlığı 1 Yayınları, Ankara 1992, s. 388.

¹⁰ Ahmet Cafero lu, *age*, s. 282; Recep Toparlı vd., *age*, s. 308.

bakarak asli oldu u söylenebilir. Ayrıca daha önce *üzüm* ve *aldanmak* ekilleri için y-'nin asli oldu u, dolayısıyla bu kelimelerde y- türemesi de il y- dü mesi oldu u daha önce Gülsevin tarafından da belirtilmi ti.¹¹

- *i de oni sariisin_inc den, uriyennen sore ele güzel a ir ki eb^hle ordân seni gör rsm, böle yince de.* (<ince)
- *yüzümlü ú görse dem sene.* (<üzümlü ü)
- *alma, yüzüm, ämeg, bazlama, yu a, fetir_a, nâ diyim.* (<üzüm)
- *rusi yaldadamasın.* (<aldataamazsın)

Kelime içinde ve hece sonlarında rastlanan geçici y>Ø örneklerinden birkaçı unlardır:

- *ben_izmiri bölá arı arı bilirim.* (<böyle)
- *bizim köden yö ari kö^vyo ídi, m eydi.* (<köyden)
- *yani ı s taraftı her sini alır, yani yataanı ... her e^yini alır.* (< eysini)
- *as^hyada öle diil, il a ki sufra oyacan.* (<öyle)
- *nerde otursa bi e söliyecä lar.* (<söyleyecekler)
- *alla in_evri pã ambârun avlıylá* (<peygamberin)
- *p^hnir_ufalarım, misîr_ununda, peynirli yaparım.* (<peynir)
- *ind her olay* (<her ey)

u örneklerdeki –y->Ø, ikiz ünlülerin ortaya çıkmasına sebep olmu tur:

- *ba a vileedde fer ana vileetında, or^hye g ttu* (<vilayette, vilayetinde)
- *yan nee diyon, ya çubu a mı?* (<neye)
- *imdi ızım bene oni igeet_ diy r ki ba^h böğün_o bir_ald .* (< ikayet)
- *hama bîr de bânî kimi bir_î diar nere gedsin!* (<ihtiyar)
- *herk i aad_olur diy ya aliy^eca lar b^hzi.* (< ikayet)
- *punturu bele büü _oluyor da a ala böle ufa .* (<büyük)
- *mâçbur_ oldum geri dönnee.* (<dönmeye)

15. z>Ø

A a ıdaki örneklerde rastlanan geçici bir dü medir:

- *apa inn_altiⁿa oyarı gi bire damarı ırulsın.* (<biraz)
- *índi köve y rle memiz, e, b^h do u_üz do san dördde.* (<dokuz yüz)

Sonuç

Ahıska a zında hem kalıcı hem de geçici ünsüz dü melerine rastlanmaktadır. Geçici ünsüz dü meleri, genellikle vurgu ve tonlama sebebiyle ya da çevre artlarına ba lı olarak ortaya çıkmaktadır. *f, h, l, n, r, t, v, y* ünsüzlerinin belirli kelimelerde genellikle dü tü ü görülmü tür. *yu a* “yufka”, *çid* “çift”, *ini* “ imdi”, *günüz* “gündüz”, *amam* “hamam”, *afda* “hafta”, *emen_emen* “hemen hemen”, *nası* “nasıl”, *a* - “kalk-“, *hama* “hemen”, *zati* “zaten”, *baraba* “beraber”, *utar-* “kurtar-“, *g ç gden* “gerçekten”, *götü-* “götür-“, *otut-* “oturt-“, *getit-* “getirt-“, *a id* “vakit”, *üsgeg* “yüksek”, *igirmi* “yirmi”, *üreg* “yürek” kelimeleri, Ahıska a zındaki kalıcı ve karakteristik dü meler için örnek verilebilir.

¹¹ Gürer Gülsevin, *Ya ayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi A ızları*, Özel Kitaplar, stanbul 2010, s. 47-60.

Ben, sen, bak, çok, demek sözlerinin ise belirli vurguyla söylendikleri zaman sones ünsüzlerinin genellikle dü tü ü tespit edilmiştir. Dolayısıyla bunlar da belirli arta ba lı kalıcı türden dü meler olarak de erlendirilebilir.

Kullanılan Transkripsiyon aretleri

- ä : Açık e sesi.
̄ : Kapalı e sesi.
- : Ünlüler üzerinde uzunluk i areti: , vb
· : Geni ünlüler üzerinde daralma i areti: â, ô vb
° : Düz ünlüler üzerinde yuvarlakla ma i areti: î, î vb
: Kalın ünlüler üzerinde incelme i areti: ú vb
c : c-j arası ses.
D : Normalden daha patlayıcı olan d sesi.
: Art damaktan çıkan g sesi.
: Art damaktan çıkan sızıcı sesi.
h : Ön damaktan çıkan sızıcı h sesi.
: Art damaktan çıkan sızıcı h sesi.
: Art damaktan çıkan k sesi.
: Kalın ünlüler yanında ince l sesi.
- : Ulama i areti.
- : Ünlüler ve ünsüzlerde dü mek/kaybolmak üzere olu u gösterir i aret.

KAYNAKLAR

- BOZ Erdo an, “Ünsüz Dü me ve Kaybolmalarında Terim ve Tasnif Sorunu”, **Türk Dili**, S. 600, 2001, s. 856-864.
- CAFERO LU Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1968.
- ERC LASUN Ahmet Bican, **Kars li A ızları –Ses Bilgisi-**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- ERSÖZ Serpil, **Türkiye Ahıskahları A zı**, Ege Üniversitesi Basılmamı Doktora Tezi, zmir 2013.,
- ERTEN S. Münür, **Diyarbakır A zı**, stanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, stanbul 1991.
- GEMALMAZ Efrasiyap, **Erzurum li A ızları**, I. Cilt, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1978.

- 📖 GÜLSEREN Cemil, **Malatya li A ızları**, nönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Malatya 1997.
- 📖 GÜLSEV N Gürer, **U ak li A ızları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- 📖 _____, **Ya ayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi A ızları**, Özel Kitaplar, stanbul 2010.
- 📖 GÜNAY Turgut, **Rize li A ızları**, Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara 1978.
- 📖 GÜN EN Ahmet, **Kır ehir ve Yöresi A ızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kayseri 1994.
- 📖 LHAN Nadir, “Türk Dilinde Ünsüz Dü mesi, Nedenleri ve Türleri”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks**, Volume 1, No:2, 2009, s. 43-55.
- 📖 **Kar ıla tırmalı Türk Lehçeleri Sözlü ü I**, Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara 1992.
- 📖 KOÇ Aylin, “Alıntı Kelimelerde Sonses Dü mesi” **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/4 Fall, 2010, s.1339-1363.
- 📖 KORKMAZ Zeynep, **Nev ehir li A ızları**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Co rafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.
- 📖 _____, **Gramer Terimleri Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 ÖZÇEL K Sadettin, BOZ Erdo an, **Siverek Merkez A zı**, Gazi Kitabevi, Ankara 2009.
- 📖 TOK Turgut, **Denizli li Güneybatı Bölgesi A ızları**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Denizli 2002.
- 📖 TOPARLI Recep, VURAL Hanifi ve KARAATLI Recep, **Kıpçak Türkçesi Sözlü ü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- 📖 TUNA Osman Nedim, **Türk Dili Ders Notları**.